

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

3

«Економічної теорії»

на тему:

«Вплив міграції на національний ринок праці»

Студента групи ФБС-22

Жукевича В.

Напряму підготовки: «Фінанси та кредит»

Керівник:

к.е.н. Сліпченко Т.О.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(Підпис) (Прізвище та ініціали)

_____
(Підпис) (Прізвище та ініціали)

_____
(Підпис) (Прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2016 р.

ПЛАН

Вступ

I. Теоретичні засади міграційних процесів

II. Аналіз впливу міграції на національний ринок праці

III. Напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

Вступ.....4

I. Теоретичні засади міграційних процесів.....	6
II. Аналіз впливу міграції на національний ринок праці.....	13
III. Напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні.....	22
Висновки.....	28
Список використаної літератури.....	30

Вступ

Актуальність теми. В умовах глобалізації та інтенсифікації інтеграційних процесів світового господарства спостерігається все більше посилення як внутрішніх так і зовнішніх міграційних потоків. Явище міграції завжди існувало в історії цивілізацій і на сучасному етапі становить невід’ємну частину

міжнародних відносин, масштабно впливаючи на економіку, соціально-політичне та культурне життя країн, а особливо на розвиток ринку праці. Головним об'єктом ринку праці є робоча сила, що представлена фізичними та духовними здібностями індивіда, які він використовує у процесі виробничої діяльності. Трансформаційні процеси на світовому ринку праці характеризуються значною диференціацією населення за рівнем зайнятості та ступенем його участі в міжнародному поділі праці, що зумовлює переміщення робочої сили у пошуку нових робочих місць, а також зміну місця проживання у зв'язку з певними економічними та соціальними чинниками.

Для України досить гостро актуалізується питання дослідження міграційних процесів, що набувають значних масштабів та здійснюють як прямий так і опосередкований вплив на всіх суб'єктів національного ринку праці, особливості їхнього функціонування та економічне становище країни в цілому.

За умов глибокої політичної та економічної кризи, а також збройного конфлікту на Сході, в Україні спостерігається постійне збільшення кількості вимушених переселенців з Донбасу та Криму, а також суттєве зростання трудової міграції українців закордон, що створює необхідність поглибленого вивчення проблем впливу міграції та здійснення виваженого державного регулювання, яке забезпечувало б мінімізацію міграційних ризиків для економіки, правильну організацію та використання трудового потенціалу економічно активного населення в інтересах розвитку України та її регіонів. Ефективна міграційна політика набуває вагомого значення не лише в сфері розвитку економіки, а й в площині національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням міграційних процесів в Україні та їх впливу на функціонування ринку праці, а також дослідженням основних напрямів міграційної політики займалися такі вітчизняні науковці: Купець О.В., Малиновська О.А., Пазюк О.В., Романюк М.Д., Овчиннікова О.В., Чернявська О.В.

Варто зауважити, що попри значну кількість наукових праць та досліджень сучасний стан ринку праці України є недостатньо вивченим та часто обмежується

поверхневим аналізом статистичних даних. Тому для більш глибокого пізнання механізму впливу міграції на формування і розвиток національного ринку праці необхідне детальне вивчення основних передумов, тенденцій та соціально-економічних наслідків міграції населення.

Метою курсової роботи є аналіз впливу міграційних процесів на національний ринок праці України та визначення основних напрямів міграційної політики держави.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання курсової роботи**:

- вивчити основні теоретичні аспекти міграції населення, її види, причини та наслідки;
- проаналізувати динаміку та структуру міграційних процесів в Україні;
- дослідити позитивні та негативні наслідки впливу міграції населення на стан ринку праці в Україні;
- визначити основні заходи щодо регулювання міграційних процесів;
- проаналізувати стратегічні напрями вдосконалення державної міграційної політики.

I. Теоретичні засади міграційних процесів

В сучасному світі міграція населення має важливе значення і потребує постійної уваги дослідників. Немає жодної держави у світі, яка б на різних етапах

свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах: чи то як країна-донор, чи то як країна-реципієнт.

Міграція являє собою складний за природою соціально-економічний процес, що набуває значення однієї з найбільш характерних ознак сучасного суспільства, його невід'ємного елемента, який, за словами В.І. Переведенцева, виконує функції не лише у сфері перерозподілу трудових ресурсів, але й у трансляції культурних цінностей та зближення взаємозв'язків між різними народами[14 с. 34]. Вона тісно пов'язана зі змінами економічної структури, розміщенням продуктивних сил, соціальною, політичною та екологічною ситуацією в країні та регіонах, а також зі збільшенням соціальної і трудової мобільності населення.

У науковій літературі досі не існує єдиної систематизації видів міграційного руху, в працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених існують різні підходи до класифікації міграційних процесів на основі широкої різноманітності факторів, причин та характеристик. Проте, опираючись на певні критерії та ознаки ідентифікації поняття «міграція», її можна класифікувати за відстанню, часом, причинами, рівнем організації та законності.

В залежності від характеру перетину кордонів розрізняють внутрішню та зовнішню міграцію населення. Зовнішня (міжнародна) міграція передбачає перетин державних кордонів та, в свою чергу, поділяється на міжконтинентальну – перетин кордонів між цілими континентами (наприклад, масове переселення європейців в Америку в ХІХ-ХХ ст.) та внутрішньоконтинентальну, що має на меті перетин населенням кордонів в межах одного континенту (наприклад, сучасна міграція трудових ресурсів з країн СНД до країн Євросоюзу та ін.).

В залежності від напрямку зовнішньої міграції виділяють такі поняття як «еміграція» та «імміграція». Еміграція передбачає виїзд громадян держави за межі країни з метою постійного місця проживання, імміграція – в'їзд іноземних громадян в країну у встановленому законодавством порядку з метою постійного місця проживання.

До внутрішньої міграції належать переміщення населення в межах країни між адміністративними та економічними районами, населеними пунктами. Вона включає в себе такі різновиди міграційних потоків як [19 с.366]:

- внутрішньо-регіональні – в межах певної адміністративно-територіальної одиниці;

- переміщення населення за напрямками село-місто та місто-село;

- міжрегіональні – переїзд з одного регіону країни в інший.

Зміна місця проживання в межах одного населеного пункту в даній класифікації не розглядається, оскільки, такі переміщення не включаються до міграції населення.

В залежності від часових ознак міграцію поділяють на постійну, тимчасову, сезонну та маятникову. Постійна міграція – це переміщення населення, що пов'язане зі зміною місця проживання на постійній основі. Тимчасова міграція буває короткостроковою – ситуація, коли мігрант знаходиться за межами свого звичайного місця проживання до 1 року та довгостроковою - на термін більше 1 року.Сезонна включає щорічні переміщення населення в певні періоди року. Прикладом може бути переїзд громадян на період збирання урожаю чи в курортні зони.

Наступним видом є маятникова міграція, за якої населення здійснює щоденні поїздки до місця роботи за межі свого населеного пункту. Такий вид належить до регулярних процесів, що включають також прикордонну міграцію. Прикордонні мігранти («фронтальєри») це ті ж маятникові мігранти, тільки в процесі поїздок на роботу вони перетинають державний кордон [9 с. 41].

Видом нерегулярної міграції є епізодична міграція населення. Це ділові та туристичні поїздки громадян, що не мають постійного спрямування.

Міграцію також класифікують за рівнем організації даного процесу. За цією ознакою розрізняють організовану міграцію, що здійснюється за участю державних чи громадських органів та з їх економічною допомогою, а також неорганізовану (самостійну) міграцію, яка проводиться силами та засобами самих

мігрантів, без будь-якої матеріальної чи організаційної допомоги зі сторони інших установ.

Залежно від того, приймається рішення щодо переміщення населення по їх власній ініціативі чи проти власної волі міграція поділяється на добровільну, примусову та вимушену. Добровільна міграція являє собою самостійне рішення людини чи групи людей щодо зміни місця проживання на постійній чи тимчасовій основі. Вимушена міграція передбачає переміщення населення з певних причин, що від них не залежать (природні лиха, катаклізми, воєнні дії, етнічні чи релігійні переслідування та ін.).

Згідно з міжнародними документами Женевської Конвенції по питаннях біженців 1951 р. і Протоколу 1967 р. розрізняють декілька категорій вимушених мігрантів: біженці; особи, бажаючі отримати притулок в іншій країні; іноземці, які отримали тимчасовий захист від держави до того часу поки їх життю загрожує небезпека; особи, що не мають статус біженців, але допущенні до в'їзду в країну по причинах гуманітарного характеру [20, с.120].

Примусова міграція це переселення населення, що здійснюється не залежно від їхнього рішення та може бути організоване державою (депортації) або виконане на пенітенціарній основі.

Міграційні процеси також класифікують за ступенем законності на легальні та нелегальні. Легальні мігранти перетинають кордони держав та знаходяться там на законних підставах. До нелегальних мігрантів належать іноземні громадяни, що в'їхали на територію держави по туристичних документах, особистих запрошеннях, по гостьових чи службових візах, але з іншою ціллю, відмінною від вказаної (може бути дрібний бізнес, незаконна економічна діяльність, в тому числі й кримінальна); іноземні громадяни та особи без громадянства, що не мають статус біженців; транзитні мігранти з простроченими візами; іноземці, що працюють з порушенням чинного законодавства країни-реципієнта та ін. В офіційних документах ООН для трудових мігрантів, які працюють у країні прибуття, порушуючи її закони, вживається термін «неврегульована міграція».

Важливе значення в класифікації відіграють також причини міграційних процесів, які розділяють міграційні потоки на економічні, освітні, рекреаційні, а також переміщення населення з метою возз'єднання сім'ї, в пошуках притулку, міграція пов'язана з відпочинком і туризмом та релігійна міграція (паломництво). В сучасному суспільстві в ряду основних причин міграції переважають економічні чинники, такі як пошук роботи та комерційні справи[19, с.372].

Трудова міграція являє собою процес переміщення економічно активного населення в межах і за межі країни, пов'язаний зі зміною місця роботи. Вона може бути викликана як прагненням змінити певні параметри своєї роботи, так і зовнішніми соціокультурними, житлово-побутовими, екологічними, політичними та природно-кліматичними чинниками.

Внутрішня трудова міграція передбачає рух трудових ресурсів всередині країни та регулюються національним законодавством та нормативно-правовими актами. Регулювання зовнішньої трудової міграції здійснюється Конвенцією про захист прав всіх працюючих, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН в резолюції №45/158 від 18 квітня 1990 року [9, с.56].

В залежності від мотивів, кваліфікації, віку, спеціальності та відстані від країни походження трудових мігрантів існують різні причини їх виїзду чи в'їзду в іншу країну. Міграція, що має на меті переїзд на постійне проживання в основному охоплює висококваліфіковану частку робітників (прикладом є «відтік мізків»), а також осіб, виїжджаючих для возз'єднання сім'ї та біженців, що вимушені покинути свої домівки у зв'язку з певними надзвичайними ситуаціями в рідній країні чи регіоні. Міграція на певний визначений термін здійснюється в рамках запрошення на роботу працівників для заповнення вільних робочих місць. Прикладом такої міграції можуть бути будівельні чисільськогосподарські роботи, та ін. види діяльності, які передбачають повернення мігранта після їх завершення.

Комерційна міграція має на меті отримання вигоди від різниці цін на товари в різних регіонах чи країнах і не передбачає продаж мігрантом своєї праці.

Отже, за своєю сутністю міграційні процеси класифікуються за різними чинниками та ознаками. Саме тому, для розробки відповідної політики регулювання даних процесів необхідно виділити основні фактори впливу на зміну населенням звичного місця проживання.

Особливе значення займають економічні фактори, в основі яких лежить прагнення громадян покращити свої умови життя. Так, на думку В.І. Переведенцева, під економічними факторами розуміються територіальні відмінності в умовах зайнятості, рівнях заробітної плати і доходів, житлової забезпеченості рівня побутового обслуговування і т.д.[14, с.70].

Неокласична теорія визначає економічний фактор основним чинником міграційних рухів населення. Відмінності в темпах накопичення капіталу зумовлюють відмінності сил притягання або відштовхування робочої сили в різних регіонах світового господарства, що в кінцевому підсумку визначає напрямки переміщення цього чинника виробництва між цими регіонами[18, с.271].

Зокрема в праці Дж. Хікса «Теорія заробітної плати», яка вважається одним з перших наукових досліджень, які теоретично обґрунтовують чинники міграції, а згодом і в роботах його послідовників Дж.Харріса і М.Торадо міграційні процеси розглянуті на макрорівні і як головна їх причина визначаються відмінності в оплаті праці міжкраїнами, що в свою чергу зумовлено нерівномірним розподілом праці та капіталу в розрізі країн світу [21, с.39].

Нова економічна теорія міграції О.Старка та Е.Тайлора виходить з того, що рішення щодо міграції приймає не окрема особа, а сім'я в цілому. Метою міграції може бути не лише максимізація прибутку від трудової діяльності, а й скорочення ризиків, пов'язаних з недостатнім розвитком ринку праці на батьківщині. Економічний розвиток при цьому може посилювати міграційні процеси, адже він стимулює капіталовкладення в країни, що розвиваються.

До інших супроводжуючих факторів міграції варто віднести також такі як демографічні, національні, природно-кліматичні та соціальні умови. Зокрема, в умовах обмеженості природних ресурсів і відсутності вільних територій в

багатьох країнах що розвиваються зростає густота населення та все гостріше постає проблема недостатнього місця для житла, нестача води та продовольства, що спонукає населення до пошуку нового місця проживання, тобто до міграції [20, с.139].

Соціальний фактор передбачає рівень розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, сфери послуг, характеру та умов праці, умов для кар'єрного росту і можливості використання вільного часу. Вплив соціальних факторів може мати суперечливий характер, оскільки одні й ті ж чинники викликають різні наслідки для різних соціальних груп. Так, наприклад, зростання благополуччя сільського населення значно зменшує рівень його міграції в міста та водночас зумовлює зростання міграційних процесів в сільську місцевість. Такі ж наслідки спричиняють вирівнювання характеру та умов праці в сільському господарстві та індустріальних сферах економіки, а також по регіонах держави. Ті галузі та райони, в яких відбуваються інтенсивні прогресивні зміни соціально-економічних умов, з одного боку, утримують власні трудові ресурси, а з іншого – приваблюють працівників з інших областей та регіонів.

Важливим, чинником, який впливає на кількість іммігрантів у країні, є наявність в ній так званих міграційних мереж, що підтверджується й даними вибіркового обстеження міграції [5, с.40]. Якщо брати до уваги міжнародну міграцію, то такі мігранти, зазвичай, не прагнуть асимілюватися з місцевим населенням, а утворюють свою спільноту, що є певною соціальною міграційною мережею. Що більше розвинута така мережа, то легший міграційний потік.

Наслідки міграційних процесів є досить різноманітними і можуть мати як позитивний так і негативний характер впливу. Оцінку соціально-економічного ефекту міграції на рівні країн-донорів та країн-реципієнтів подано у вигляді таблиці (таблиця 1).

Таблиця 1

Позитивні і негативні наслідки міграції населення на економіку країн-донорів та країн-реципієнтів [18]

	Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Країна-донор	<ul style="list-style-type: none"> - зниження напруги на національному ринку праці за рахунок експорту робочої сили; - отримання доходів внаслідок грошових переказів емігрантів; - збільшення валютних надходжень в країну; - відбувається навчання робочої сили новим навичкам, ознайомлення з новими технологіями 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення можливостей для власного розвитку внаслідок відтоку кваліфікованих кадрів; - скорочення податкових надходжень у результаті зменшення кількості платників податків; - уповільнення темпів культурного та науково-технічного розвитку країни внаслідок зменшення кількості трудових ресурсів
Країна-реципієнт	<ul style="list-style-type: none"> - додатковий попит на товари та послуги іммігрантів стимулює зростання виробництва та створює додаткову зайнятість; - зростання конкурентоспроможності товарів країни-реципієнта за рахунок зменшення витрат виробництва, пов'язаного з використанням більш дешевої робочої сили іммігрантів; - зростання податкових надходжень до бюджету; - іммігранти покращують демографічну ситуацію в деяких розвинутих країнах Європи; - дохід від імпорту кваліфікованих трудових ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення напруги на ринку праці для працівників-резидентів; - зростання міжнаціональних, міжконфесійних, міжетнічних конфліктів; - відтік валюти закордон внаслідок грошових переказів іммігрантів; - збільшення витрат на соціальні виплати та допомоги іммігрантам

Таким чином, міграційні процеси є важливим макроекономічним явищем, що може двояко впливати на національну економіку країни, залежно від масштабів міграції та особливостей державної міграційної політики. Тому, необхідним є ефективне врегулювання даних процесів урядом, задля отримання позитивних ефектів від міграції населення.

II. Аналіз впливу міграції на національний ринок праці

Ринок праці є важливою частиною будь-якої економічної системи, оскільки його стан значно впливає на темпи зростання та ефективність функціонування такої системи, а також є ваговою складовою соціально-економічної політики уряду. Саме цей показник часто визначає становище тієї чи іншої країни в світовому господарстві.

В широкому розумінні ринок праці представляє складну сукупність економічних відносин з приводу обміну індивідуальної власності до праці на фонд життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили та розміщення працівника в системі суспільного поділу праці за законами товарного виробництва та обігу [15, с.144]. Суб'єктами такого ринку виступають роботодавці, які формують пропозицію на вільні робочі місця, наймані працівники, що створюють попит на них, та держава, яка певним чином має змогу впливати та регулювати відносини на ринку праці. На його стан впливає багато різних чинників, серед яких важливе значення мають міграційні процеси. Будь-який вид міграції населення, що бере участь в певному переміщенні, здійснює вплив на формування пропозиції робочої сили на ринку праці, а отже і на стан самого ринку праці на територіях, де відбувається міграційних рух.

Український ринок праці характеризується певною нестабільністю та наявністю низки проблем, пов'язаних зокрема зі збільшенням рівня безробіття, низькими темпами розвитку підприємництва в результаті чого існує неефективна зайнятість, скорочення кількості трудового потенціалу, консервація сформованої структури зайнятості, збереження нелегальної міграції, наявність тіньової економіки, соціальна напруженість, складні міжнаціональні відносини, все це, в свою чергу, призводить до збереження значної диференціації українських регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку[4]. Тому для всебічної оцінки ролі міграції населення в цьому процесі, необхідний аналіз основних тенденцій та показників, що дозволяють розкрити характер впливу міграції на стан ринку праці в Україні.

До основних міграційних потоків, які впливають на функціонування ринку праці в Україні та її регіонах належать: маятникова міграція, міжрегіональна та зовнішня міграція населення[13, с.35].

У зв'язку з недостатньою кількістю даних неможливо точно відрізнити маятникових мігрантів від трудових та сезонних, що тимчасово працюють та проживають в інших населених пунктах, проте за матеріалами досліджень з питань економічної активності населення (ЕАН) в Україні відомо, що станом на 2010 р. обсяги маятничової трудової міграції становили близько 14 % від загальної кількості зайнятого населення, за виключенням тимчасових міжнародних мігрантів [6, с.651]. Такий тип міграції притаманний здебільшого для сільських жителів, оскільки, в місті, як правило, більшєможливостей для працевлаштування. Сільські мешканці складають 54,3 % трудових мігрантів (при цьому рівеньучасті сільського населення у трудових міграціях у 2,9 рази вищий від міського: до міграцій залучено 6,3 % економічно активного сільського населення, тоді як у містах лише 2,2 % міських мешканців.

Аналіз статистичної інформації про міграційний рух населення України у 2002-2014 рр. показав, що протягом цього періоду спостерігається постійний від'ємний приріст сільського населення. Значне міграційне скорочення сільських жителів України спостерігалось в передкризовий період з 2004-2007 рр., найбільше значення якого в 2005 р. досягнуло 52831 чол. Міграція міського населення характеризується додатнім приростом протягом всього періоду.

Лідером за рівнем маятничової міграції є м.Київ та Київська область. За даними ЕАН кожен третій мешканець столичної області працював або у м. Києві (близько 50,5 % усіх маятничових мігрантів з Київської області у 2010 р.), або в іншому населеному пункті області (49,2 %)[7, с.45]. У процесі дослідження виявляється важлива роль столиці у забезпеченні робочими місцями трудових ресурсів не лише Київської області, а й всіх регіонів України. Відповідно до даних Головного управління статистики в м.Київ зайняте населення міста становить 1252,2 тис. осіб, яке складає 66,4% всієї частки населення столиці в працездатному віці у порівнянні з 60% в середньому по Україні. Рівень безробіття

в м.Київ у 2015р. визначається на рівні 7,5 % , що є одним з найменших показників серед інших регіонів України.

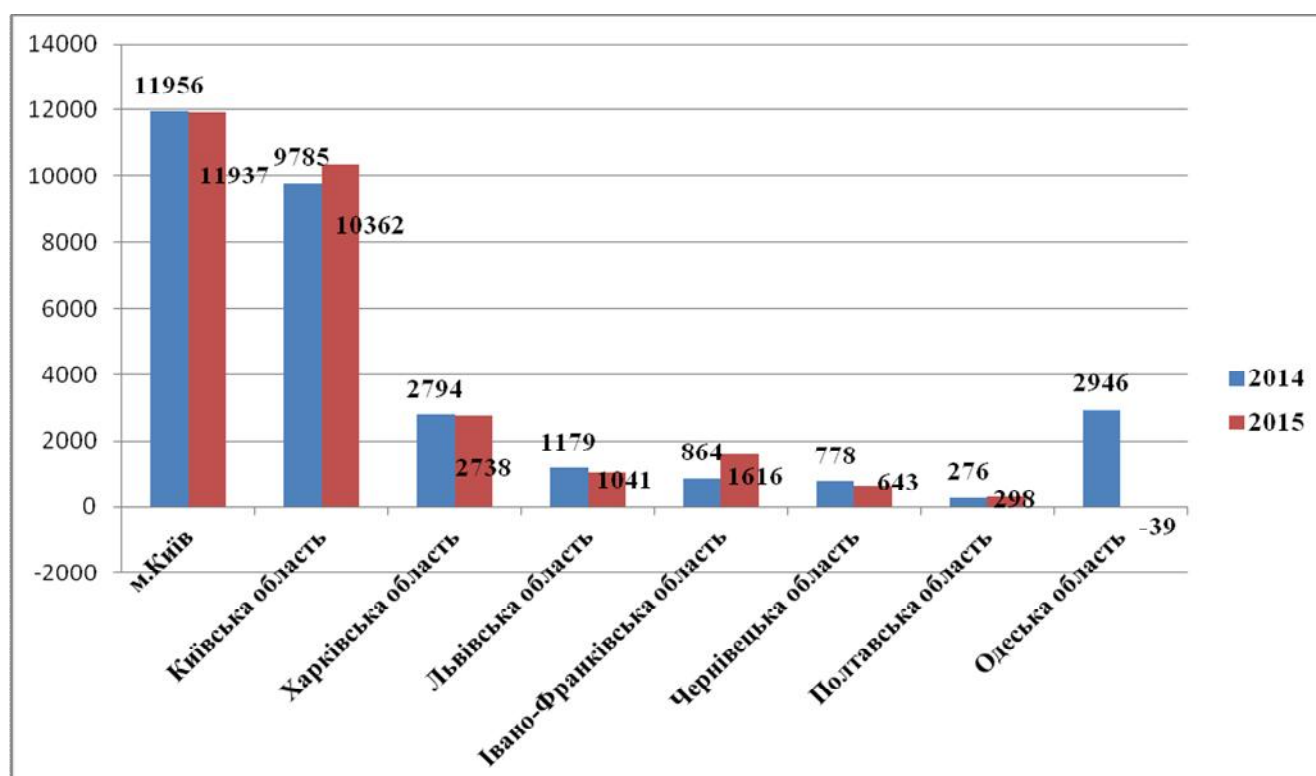
Високий рівень маятникової міграції спостерігається також в західних областях, що спричинено високою густотою сільських поселень та сприятливою віковою структурою населення в даних областях.

Варто також відмітити, що на відміну від усіх інших регіонів та країни в цілому, серед маятникових трудових мігрантів східних областей домінують міські жителі. Загалом, в Україні існує стійка кореляція (понад 85 %) між рівнем урбанізації та часткою міського населення серед маятникових трудових мігрантів[3].

За характером впливу на національний ринок праці маятникова міграція загалом має позитивний ефект, оскільки, сприяє формуванню міських трудових ресурсів, зростанню соціальної мобільності населення та створює умови для забезпечення різноманітних потреб у праці в місцях з обмеженою кількістю робочих місць.

Як і у випадку маятникової міграції, основними напрямками міжрегіональної міграції є м.Київ та Київська область. Станом на 2015 р. міграційний приріст тут складає 11937 та 10362 осіб відповідно. Такі показники більше ніж удвічі перевищують статистичні дані щодо інших регіонів, що спричинено в основному як економічними причинами, пов'язаними з вищим рівнем заробітної плати та наявністю більшої кількості вільних робочих місць, так і зі значно розвиненішою інфраструктурою, транспортною мережею, забезпеченістю навчальними і культурними закладами та іншими соціальними чинниками.

Зростання кількості населення за рахунок міжрегіональної міграції спостерігається також в Харківській, Полтавській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій, та Вінницькій областях. Натомість, в Одеській області протягом 2015 року відбулася втрата населення на 2907 чол. (рис.1).

Рис. 1. Основні регіони-реципієнти, осіб

В інших областях України зберігається від'ємний приріст населення. В 2014-2015 рр. з об'єктивних причин індустриальні центри Сходу втратили свою привабливість. Зокрема, в Донецькій та Луганській області спостерігається найбільший за період незалежності відплив населення. Протягом цього періоду втрачали населення за рахунок міграції також Дніпропетровська, Запорізька, Сумська, Чернігівська, Черкаська, Кіровоградська, Херсонська, Миколаївська, Житомирська та Рівненська області.

Переважна кількість міжрегіональних мігрантів це особи віком від 15 до 50 років, що покидають населені пункти своєї області з освітньою метою та у пошуку нових робочих місць та регіонів з більш сприятливим соціально-економічним середовищем. Така вікова структура переселенців з одного боку зумовлює навантаження на ринки праці регіону-реципієнта, оскільки, вони є економічно активним населенням, що створюватиме додаткову пропозицію робочої сили, а з іншого сприяє зниженню того самого навантаження на ринку праці регіону-донора та забезпечує рівномірний розподіл робочої сили відповідно

до величини попиту на неї, залежно від особливостей структури зайнятості кожного регіону зокрема. Так, ринок праці Запорізької області характеризується надзвичайно великим дисбалансом попиту та пропозиції на робочу силу. Навантаження на ринок сягає 142 особи на місце. Саме тому, міграційне скорочення має позитивний ефект на економічне становище області та функціонування ринку праці в цілому, покращуючи макроекономічні показники безробіття та зайнятості в регіоні.

Схожа ситуація спостерігатиметься в Вінницькій, Донецькій, Луганській, Закарпатській, Херсонській та ін. областях, де навантаження на одне робоче місце перевищує середньостатистичний показник.

Натомість, для Одеської, Київської області та м.Київ позитивний ефект матиме міграційний приріст населення, оскільки, це зумовить посилення конкуренції на ринку праці, заповнення вільних робочих місць та працевлаштування більш кваліфікованих кадрів.

Таким чином, внутрішні переселення є важливою складовою збалансування ринку праці та динамічного розвитку економіки. Проте, в порівнянні з розвинутими країнами світу мобільність українців не є високою. Так, за даними 2005 р., у США на 1000 населення було зафіксовано 26 внутрішніх переміщень, у Швеції – 20, у Великобританії – 195[13, с.42]. Коефіцієнт внутрішньої міграції в Україні становив на той час 15,4 на 1000 населення.

Для оцінки впливу зовнішніх міграційних процесів на ринок праці доцільно розглядати Україну з точки зору країни-донора, оскільки, незважаючи на додатне сальдо міжнародної міграції (таблиця 2), за даними Світового банку Україна знаходиться на одному з провідних місць за чисельністю емігрантів із загальною кількістю 5,6 млн. чол., поступаючи лише таким країнам як Індія, Мексика, Російська Федерація, Китай, Бангладеш, Пакистан, Філіппіни та Афганістан [1].

Станом на 2014 р. за етнічними ознаками в Україні переважали такі основні мігранти: 34,7 % становили імігранти з Російської Федерації; 6,2% - молдавани; 2,6% - чехи; 2,5% - білоруси; 1,3% - поляки; 8,2 % - узбеків; 6,0 % - громадяни Туркменістану та 8,1 % становили імігранти з Африки.

Таблиця 2

Динаміка зовнішньої міграції населення України в період 2010-2015рр., осіб

	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення
2010	30810	14677	16133
2011	31684	14588	17096
2012	76361	14517	61844
2013	54100	22187	31913
2014	42 698	21599	21099
2015	30659	21409	9250

Імміграція по різному впливає на ринок праці в Україні. З одного боку вона дає можливість заповнити робочі вакансії, що не є привабливими для місцевого населення, а з іншого – створює тиск на заробітну плату, оскільки, більшість іноземної робочої сили менш вибаглива до її розмірів, що в свою чергу породжує безробіття серед місцевого населення. Крім того, наявність в країні мігрантів з нерегульованим правовим статусом створює умови для розширення нелегальної трудової діяльності, формування тіньового сектора економіки та збільшення обсягів вивезення капіталу закордон.

Щодо еміграції, то за основними напрямками міграційного руху населення українські громадяни виїжджають переважно до Російської Федерації (16,4%), США (7,1 %), Німеччини (6,2%), Ізраїлю (5,8%), Польщі (3,0%) та ін. Лідером виїзду на роботу є Західна Україна: близько 40 % із заробітчан приїхали із Львівщини, приблизно по 10 % – із Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької областей. За даними Міністерства соціальної політики України найбільше українців працює в Іспанії, Італії, Португалії, Польщі, Греції, Туреччині та США [10, с. 19]. Значна кількість українського населення нелегально живе та працює закордоном, проте, точної інформації про обсяги такої міграції немає. Відомо, що у 2008 р., 35,1 % заробітчан мали дозвіл на

проживання та роботу, 39,3 % – тимчасову реєстрацію, жодного офіційного статусу перебування за кордоном не мали 25,6 % мігрантів.

Основною сферою зайнятості українців за кордоном є будівництво (понад половину мігрантів). На другому місці – робота домашньої прислуги (16,3 %), далі сільське господарство, торгівля, промисловість. За віковою структурою емігрують в основному громадяни від 15 до 40 років, що належать до категорії економічно активного населення України з різним рівнем кваліфікації та статтю.

Зовнішня міграція є важливим чинником формування сучасного стану ринку праці в Україні. За даними Міжнародної організації з міграції в Україні (МОМ), якби працевлаштування за кордоном було неможливим рівень безробіття в нашій країні був би в приблизно два рази більший поточного показника [17, с.140]. Виходячи із припущення, що трудові мігранти майже на 100 відсотків потенційні безробітні, можна передбачити, що можлива загальна чисельність безробітних буде дорівнювати сумі фактичної чисельності безробітних і сальдо внутрішньої трудової міграції, звісно додаючи тільки модуль від'ємного сальдо до фактичної чисельності безробітних [3].

Однією з головних переваг зовнішньої міграції є приплив іноземного капіталу в країну за рахунок переказів емігрантів. Приватні надходження в Україну включають [12]:

- чисту оплату праці, тобто частину заробітної плати членів родини за кордоном, яку вони передають домашнім господарствам в рідній країні;
- приватні трансферти, що включають себе грошові перекази робітників, які працюють за кордоном більше року, та інші перекази грошових коштів між резидентами та нерезидентами.

За даними Національного банку України протягом періоду з 2008-2014 рр. від українських заробітчани за кордоном у вигляді приватних переказів надійшло 46,98 млрд. дол. (таблиця 3). У 2014 р. часта приватних переказів в Україну склала 19,6 % від ВВП. У структурі приватних трансфертів більша частка (53,7%) припадає на грошові перекази робітників, які працюють за кордоном

більше року. Найбільші обсяги грошових переказів в Україні надходили з семи країн світу (у 2014 році частка цих країн становила 70%). Лідером за обсягами грошових потоків в Україну залишилася Росія, але приватні надходження зменшилися порівняно з 2013 роком більше ніж на чверть. Загалом на країни СНД у звітному році припадало майже 40% обсягу грошових переказів, що надійшли з-за кордону. З інших країн світу найбільше переказів надходило зі Сполучених Штатів Америки. З країн ЄС у 2014 році надійшло 1.9 млрд. дол. США, що на 16.2% менше, ніж у попередньому році. Частка країн ЄС від загального обсягу грошових переказів становила майже 35%. Найбільші обсяги надійшли з Німеччини [12].

Таблиця 3

Динаміка обсягів приватних переказів в Україну

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяг надходжень, млн. дол	6177	5370	5862	7019	7526	8537	6489
Відсоток від ВВП, %	13,8	18,4	16,7	16,8	16,5	17,9	19,6

Отже, оцінивши величину надходжень можна говорити про те, що роль переказів мігрантів у матеріальному становищі населення України є досить значною. Спрямуються перекази міжнародних трудових мігрантів на поточні витрати: покращення житлово-побутових і комфортних умов щоденного життя, здобуття освіти дітей та отримання товарів і послуг першої необхідності. Таке спрямування коштів здійснює певний позитивний вплив на інвестиційний розвиток регіонів та країни, хоча перекази міжнародних трудових мігрантів і не можуть бути розцінені як прямі іноземні інвестиції. А вже з рахунок переказів трудових мігрантів відбувається стимулювання внутрішнього ринку, що позитивно впливає і на виробництво. Додатково потрібно зазначити позитивну роль таких коштів у розвитку людського капіталу, адже значна їх частка спрямовується на отримання освіти.

Проте, незважаючи на всі позитивні ефекти такої міграції існують певні негативні наслідки, що також вагомо впливають на економічне становище країни та розвиток ринку праці.

Важливою проблемою країн-донорів є втрата трудових ресурсів та вплив висококваліфікованої робочої сили. Зокрема, серед 2,7 млн. осіб, які покинули Україну в 1992-2014 рр., особи з вищою освітою склали 23,5 %. За узагальненими даними Державного комітету статистики щодо працевлаштування українців закордоном 41-47 % легальних трудових мігрантів працюють на посадах керівників, спеціалістів, службовців. Тоді як за результатами дослідження ринку праці в Україні попит на кваліфікованих робітників з інструментом, фахівців та професіоналів станом на 2014 р. складає близько 43,6 % вільних вакансій [11, с.75].

Спостерігається також нестача робітничих професій, які стають все менш популярні як серед української молоді так і для іммігрантів. У регіонах масового впливу мігрантів виникає нестача медичних і педагогічних працівників, будівельників, електрозварювальників, водіїв, фахівців нафтодобування. Найбільше турбує те, що емігрують найактивніші та найпідприємливіші особи, що може створити додаткові труднощі для модернізації країни. Така ситуація є результатом низького рівня заробітної плати, яка є неконкурентоспроможною у порівнянні із аналогічною роботою закордоном. Важливим фактором також є те, що багато молодих людей в Україні не можуть знайти роботу за фахом, що примушує їх або працевлаштовуватися у сферах, де набуті ними знання непотрібні (до 40 % фахівців із вищою освітою працюють не за спеціальністю, отриманою у ВНЗ), або виїжджати в інші регіони чи за кордон.

Така ситуація потребує рішучих дій з боку уряду України для уникнення загрозливих наслідків щодо втрати інтелектуального та трудового потенціалу нації.

III. Напрями вдосконалення державної міграційної політики в Україні

Міграція населення є характерним явищем сучасного суспільства. Залежно від напрямків та масштабів, міграційні процеси певним чином вказують на наявність проблем чи відносних переваг в умовах життя населення країни, стан її економіки та рівень соціальних стандартів. В умовах стрімкої активізації міжнародної мобільності населення України актуальність питання щодо регулювання міграційних процесів значно зростає. Ефективна міграційна політика необхідна як для мінімізації обумовлених міграцією ризиків так і для використання значного позитивного потенціалу міграції в інтересах розвитку регіонів та країни в цілому.

Міграційна політика покликана збалансовувати національний та регіональний ринок праці шляхом впливу на напрям руху, статевий та освітній склад мігрантів. Головною ціллю міграційної політики будь-якої держави є забезпечення раціонального розміщення населення з точки зору ефективного зростання економіки, рівномірного розвитку окремих регіонів та згладжування соціально-економічної диференціації умов життя громадян.

Для України ефективна міграційна політика, що відповідає б вимогам сучасної демократичної держави, має стратегічне значення. Незважаючи на помітний прогрес, що спостерігається останніми роками, чіткого, цілеспрямованого, комплексного регулювання міграцій з належним правовим забезпеченням все ще бракує.

Одразу після проголошення незалежності, формування міграційної політики в Україні відбулося практично спонтанно, за відсутності кадрів, необхідних фінансових ресурсів та в умовах складної міграційної ситуації.

Головні принципи державної політики України з питань міграції були сформовані протягом першої половини 1990-х років. Зокрема в Указі Президента України від 18.10.1997 р. №1166/97 було визначено три основні аспекти міграційної політики: вільний виїзд та в'їзд українських громадян; забезпечення

рівності іноземців та громадян України перед законом; диференційований підхід до різних категорій іммігрантів залежно від національних інтересів країни [10, с.24]. Було визначено також основні напрямки міграційної політики, що включали наступні положення: сприяння репатріації, допомога біженцям; регулювання імміграції іноземців. В Указі відмічалось, що Україна є експортером робочої сили та вимагає від держави активної політики щодо захисту трудових мігрантів, збереження демографічного та трудового потенціалу країни.

Проте, такі заходи уряду виявилися не достатньо ефективними. Протягом наступних років всі спроби законодавчо затвердити та конкретизувати основні напрями функціонування міграційної політики зазнали невдачі. Розвиток міграційної політики загальмувався та звівся до внесення невеликих уточнень і доповнень щодо вже існуючого законодавства.

Сучасна система управління міграціями в Україні перебуває в компетенції кількох міністерств та відомств. Центральним органом виконавчої влади є Державна міграційна служба України (ДМС), діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. ДМС у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства [2].

Обов'язками Міністерства закордонних справ є організація видачі віз, консульська робота, реєстрація громадян, що мешкають закордоном, захист їх прав та певні повноваження щодо міграційних законів, що включає отримання документів від іноземців для одержання дозволу на імміграцію і набуття громадянства та інформування щодо міграційної ситуації в країні.

Регулювання трудової міграції здійснюється Міністерством праці та соціальної політики України. До його повноважень належить ліцензування

господарської діяльності щодо працевлаштування закордоном, забезпечення контролю за дотриманням ліцензійних умов, участь у процесах підготовки та укладання міжнародних договорів з питань трудової міграції, а також здійснення моніторингу та замовлення наукових досліджень даного виду міграції.

Державна прикордонна служба України виконує функції щодо здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду, а також здійснення фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду – виїзду [16, с.102].

Однак, незважаючи на наявність розгалуженої системи відповідних органів та установ, що здійснюють регулювання міграційних процесів, Україна досі не має спланованої стратегії власного розвитку в контексті впливу міграції. Існування низки нерозв'язаних міграційних проблем значно уповільнює її економічне зростання та утвердження в світовій спільноті. Така ситуація обумовлює необхідність розробки нових, більш ефективних, підходів до формування міграційної політики держави.

Теоретично процес розробки державної міграційної політики охоплює кілька послідовних та однаково важливих етапи [9, с.277].

Перший етап полягає в проведенні всебічного глибокого аналізу міграційних процесів і соціально-економічного стану країни у довгостроковому періоді. Він передбачає аналіз факторів впливу на міграційну ситуацію та її подальший розвиток. Перш за все, спираючись на поточний облік міграції населення, дані переписів та соціологічних досліджень, необхідно оцінити об'єми,

напрямки територіального руху, якісний склад мігрантів та міграційні зв'язки між регіонами. Як правило, в найбільш складні періоди соціально-економічного розвитку держав, періоди реформування або політичних чи економічних потрясінь, достовірністю даних поточного обліку різко зменшується. А тому, різко зростає роль і необхідність експертної оцінки.

Якщо на показник загального міграційного сальдо для держави в цілому внутрішні міграційні процеси не здійснюють ніякого впливу, то для будь-якої адміністративно-територіальної одиниці роль внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків може бути дуже значна і неоднозначна. У зв'язку з цим необхідно обраховувати сальдо внутрішньої і зовнішньої міграції окремо і в розрахунках загального сальдо міграційного руху в регіоні визначати, за рахунок яких внутрішніх чи зовнішніх міграційних елементів отримано результат. Аналіз повинен показувати, які регіони є реципієнтами, а які донорами, а також показники зміни ролі регіонів за період дослідження.

Другим етапом аналізу є визначення сформованого під впливом міграції розміщення населення по території держави. Найбільш загальними показниками є чисельність населення, рівень урбанізації регіону і густоти населення. Наступним кроком аналізу є встановлення ступеня впливу основних факторів впливу на міграційні процеси.

Третій етап передбачає виявлення основних проблем, пов'язаних з міграційними процесами, що потребують організованого та конструктивного втручання. Отримана інформація слугує основою для розробки можливих сценаріїв подальшого розвитку держави в контексті впливу міграційних процесів.

Такий аналіз дозволяє провести відбір критеріїв, формулювання основних цілей, принципів та завдань політики держави з врегулювання міграційних процесів.

Для реалізації міграційної політики як частини державної системи управління повинна бути створена відповідна структура. Для того, щоб проведення політики було ефективним, така структура має включати наступні елементи:

- центральна установа з питань міграції з регіональними відділами, що має компетентний персонал та відповідний бюджет;
- перерозподіл обов'язків між центральними, регіональними та місцевими органами влади і неурядовими організаціями, що займаються проблемами мігрантів;
- надійна та ефективна інформаційна система з належним науково-дослідним забезпеченням;
- нормативно-правова база з питань міграції населення, імміграції та надання громадянства;
- наявність контролю за виконанням норм законодавства на практиці та за витратою коштів бюджету;
- існування технічних можливостей для здійснення міграційного контролю;
- система підготовки кваліфікованих кадрів та керівників в сфері управління міграційними процесами.

Крім того, для відстоювання інтересів держави в сфері міграції на міжнародній арені, уряду також необхідна регулярна співпраця з міжнародними структурами, а також участь в роботі виконавчих органів найвпливовіших міжнародних організацій, що займаються регулюванням та контролем міграційних процесів.

Тому, важливим для України є : активізація переговорного процесу щодо укладання угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист із країнами-реципієнтами української робочої сили; внесення змін в законодавство щодо соціального захисту мігрантів; створення дієвих механізмів щодо легалізації доходів громадян, які працюють закордоном.

Стратегічною ціллю також повинна бути належна політика щодо уникнення відпливу кваліфікованих кадрів з країни, зокрема забезпечення талановитих осіб можливостями для розвитку і кар'єрного зростання, сприяння імміграції кваліфікованих працівників, створення сприятливого середовища для залучення

творчого потенціалу до реалізації соціально-економічних програм в країні та регіонах.

У зв'язку зі збільшенням обсягів нелегальної міграції в Україні доцільним буде розробка комплексної програми уряду щодо регулювання міграційних процесів; поширення відомостей серед населення щодо можливостей легального працевлаштування; підвищення ступеня контролю за поверненням громадян, яким надавалися туристичні послуги; узгодження плану дій з іншими країнами щодо регулювання міграційних потоків і недопущення транзиту нелегалів через територію України.

На регіональному рівні важливими заходами уряду є створення привабливих умов для розвитку промисловості та приватного підприємництва в різних областях України, соціальний захист працівників, створення державних програм допомоги для біженців та незахищених верств населення. У центрі міграційної політики має бути скорочення втрат населення внаслідок еміграції, забезпечення громадянам високих соціальних стандартів та належної оплати праці. Міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни, спрямованою на створення привабливого інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечення високих стандартів життя.

Удосконалення міграційної політики України має відбуватися комплексно з урахуванням впливу всіх можливих ефектів та специфіки міграційних процесів. Важливою умовою є також те, що мета міграційної політики має бути чітко задекларована, зрозуміла і відкрита для суспільства. Така політика має формуватися на довгострокову перспективу та забезпечуватися скоординованою роботою різних відомств.

Висновки

Міграція населення це складний соціально-економічний процес, який становить одну з умов нормального функціонування сучасного суспільства . За своєю сутністю та масштабами впливу міграція є важливим елементом ринку праці, що визначає процес перерозподілу людських ресурсів по території країни.

Дослідження наслідків впливу міграційних процесів на ринок праці в Україні надає можливість виокремити наступні висновки:

1. В економічній науці міграційні процеси розглядаються з різних точок зору та структуровані за багатьма ознаками. Вони диференціюються за відстанню, часом, причинами, рівнем організації та законності. Основними мотивами прийняття рішень щодо міграції є економічні та соціальні фактори, що включають такі елементи, як величина заробітної плати, рівень розвитку виробництва, інфраструктури, дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку праці в регіонах чи країні в цілому, а також розвиток соціальної сфери, переїзд з етнічних чи релігійних причин та ін. Міграційні процеси здійснюють як позитивний так і негативний ефект на економіку та ринок праці країни, залежно їх від масштабів та спрямування.

2. Аналіз основних тенденцій міграційних процесів в Україні показав, що протягом останніх п'яти років, які були досліджені, в країні спостерігається позитивне сальдо міграційного приросту, яке поступово зменшується. Більшість населення України залучене у маятникових міграціях, що характерні в основному для сільських мешканців.

Міжрегіональна міграція характеризується дисбалансом розподілу населення за областями. Найбільшими реципієнтами населення є м.Київ, Київська, Харківська, Полтавська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, та Вінницька області. Значне скорочення чисельності населення за рахунок міграції відбувається в східних областях України, особливо в Луганській та Донецькій областях.

З точки зору зовнішньої міграції, Україна є імпортером робочої сили лише для країн Африки та деяких країн Азії. Для решти країн вона є експортером

робочої сили: висококваліфікованих працівників – до США, Канади, Німеччини, Росії, Австралії, Аргентини та низькокваліфікованої робочої сили – до Російської Федерації, Польщі, Чеської Республіки, Португалії, Іспанії.

3. Вплив міграції на ринок праці в Україні є неоднозначним. Зовнішня міграція має переважно позитивний ефект, оскільки, значно зменшує рівень безробіття в країні, збільшує кількість трудових ресурсів за рахунок позитивного міграційного сальдо, забезпечує заповнення вільних робочих місць, що не є привабливими для місцевого населення, іноземною робочою силою, а також передбачає приплив капіталу у вигляді приватних переказів, який складає значну частку від ВВП. Натомість, гостро постають проблеми втрати кваліфікованих кадрів і працівників робітничих професій, які мають значний попит в Україні. Внутрішня міграція забезпечує згладжування дисбалансів між попитом та пропозицією на регіональних ринках праці, сприяє зростанню соціальної мобільності населення та створює умови для забезпечення різноманітних потреб у праці в місцях з обмеженою кількістю робочих місць.

4. Актуальними проблемами щодо міграції населення України є підвищення економічної активності населення; недопущення зростання безробіття; забезпечення відповідності між попитом і пропозицією робочої сили. Вирішення цього завдання потребує формування виваженої державної політики з урахуванням регіональної специфіки тенденцій міграції, в тому числі, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, забезпечення високого рівня зайнятості, соціального захисту, заробітної плати і доходів населення, їх наближення до аналогічних параметрів економічно розвинутих країн світу. Міграційна політика України характеризується недостатнім рівнем ефективності, тому для отримання максимальних позитивних економічних наслідків від міграції в економіці необхідно вдосконалити інфраструктуру державного регулювання та розробити детальний план розвитку на довгострокову перспективу, враховуючи основні показники реальної міграційної ситуації.

Список використаної літератури

1. World Bank [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>.
2. Державна міграційна служба України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dmsu.gov.ua/>.
3. Державна служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/ds/mr/mr_u/mr1215_u.html.
4. Дронь Є. Трудова міграція як фактор впливу на національний ринок праці / Євгенія Дронь. // Економічний аналіз. – 2010. – №5. – С. 250–253.
5. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульноговибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні [електронний ресурс]/ Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи — Будапешт МОП, 2013. – режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---srbudapest/documents/publication/wcms_244746.pdf.
6. Купець О. Статистичний аналіз маятникової трудової міграції в Україні. КНЕУ 2012 С.649-660. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3597/1/649 %20- %20660.pdf](http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3597/1/649%20-%20660.pdf)
7. Малиновська О. А. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально- економічних загроз / О. А. Малиновська. // «Соціальна політика». – 2014. – №17.
8. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
9. Миграция населения: теория, политика: Учебное пособие / [д-р экон. наук, проф. Воробьева О.Д., д-р экон. наук, проф. Топилин А.В., д-р социол. наук, Мукомель В.И. и др.] ; Под редакцией д-р экон. наук, проф., профессора О.Д. Воробьевой, д-р экон. наук, проф. А.В. Топилина – Москва: Экономическое образование, 2012. – 364 с.

10. Міграційна політика України : стан і перспективи розвитку [Текст] : аналіт. доп. / ред. Малиновська О. А. – К. : НІСД, 2010. – 32 с.

11. Мойсей, В. І. Оцінка економічних ефектів міжнародної трудової міграції на прикладі України [Текст] / В. І. Мойсей // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – № 12. – С. 74-77.

12. Національний Банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73840>.

13. Пазюк О. Вплив трудової міграції на стан функціонування ринку праці України / О. Пазюк, Т. Біденко. // Україна: Аспекти праці. – 2011. – №8. – С. 36-43.

14. Переведенцев В. И. Методы изучения миграции населения. М.: Наука, 1975.

15. Ринок праці : нав. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / Чернявська О. В. Ч-49 - К. : "Центр учбової літератури", 2013. - 522 с.

16. Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання [Текст] / М. Д. Романюк // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3. – С. 99-111.

17. Руденко Н. В. Вплив зовнішньої трудової міграції на розвиток національних ринків праці / Н. В. Руденко. // теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – №22. – С. 136–142.

18. Румянцев А. П. Міжнародна економіка / А. П. Румянцев, Ю. О. Коваленко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

19. Рынок труда (практическая макроэкономика труда) [Текст] : учебник / Ю. Г. Огедов, Г. Г. Руденко, Н. К. Лунева. – М. : Альфа - Пресс, 2007. – 900 с

20. Рязанцев С. В. МИРОВОЙ РЫНОК ТРУДА И МЕЖДУНАРОДНАЯ МИГРАЦИЯ / С. В. Рязанцев, М. Ф. Ткаченко. – Москва: ЗАО "Издательство "Экономика", 2010. – 303 с.

21. Тахтарова К. А. Розвиток трудової міграції в системі міжнародних трудових комунікацій: методологічний аспект / К. А. Тахтарова. // REPORTER OF THE PRAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY. – 2015. – №29. – С. 38-45.